

TARİHSEL SÜREÇTE KEMER ve KUŞAK KULLANIMI*
THE USE OF BELTS AND SASHES IN THE COURSE OF HISTORY

Ceyhun BERKOL¹

ÖZET

İlk insandan günümüze uzanan süreçte, doğa şartları insanları öncelikle örtünmeye, daha sonraki dönemlerde giyinmeye yönlendirmiştir. Giyim şeklini yaşanılan çevrenin iklimi, doğal çevre, inançlar, kültürel değerler, ekonomik şartlar ve sosyal yaşam şekillendirmiştir. Giyim en önemli tamamlayıcı unsurları düğme, kemer, kuşak, eldiven gibi yardımcı aksesuarlarıdır. Giysi ve giysi aksesuarları toplumda farklı statü ve görevlerin ayırt edici unsuru olmuştur.

Giysi aksesuarları arasında önemli bir yer tutan kemer veya kuşak öncelikle gereksinim yani işleve yönelik; daha sonra süslenme amaçlı kullanılmıştır. Kemer ve kuşakların birincil işlevi giyilen alt giysi parçasını belde sabitlemektir. Zaman içinde bu asal giyim unsuru işlevsel nitelik kazanmış ve silah, alet, yiyecek taşıyıcısı hatta para, takı gibi değerlerin taşınması ve güvenceye alınması konusunda önemli bir aksesuar haline dönüşmüştür.

Sümerlerden başlayarak, hemen tüm antik medeniyetlerde kemer kullanımı şekil farklılıkları göstererek arkeolojik buluntular ile kanıtlanmaktadır.

Çalışmada kemer ve kuşakların Tarih Öncesinden başlamak kaydıyla, Anadolu Uygarlıklarında, Roma, Bizans ve Osmanlı İmparatorlukları ile Orta Asya Türk topluluklarında kullanım şekilleri, kullanım amaçları ve zaman içinde farklılaşan formlarının günümüz modasına yansımaları irdelenecektir.

Anahtar kelimeler: Kemer, Kuşak, Roma, Bizans, Osmanlı kemerleri.

ABSTRACT

In the course of time, beginning with primitive man to the present, natural conditions have forced mankind to first cover and then to dress. The climate of the habitat, natural environment, beliefs, cultural values, economic conditions, and social life have contributed to the formation of clothing. Among the most important complimentary elements of clothing are accessories such as buttons, belts, sashes and gloves. Clothing and clothing accessories serve as a distinguishing factor signifying differences in status and rank in society.

Belts and sashes, which hold an important place among accessories, were first used for functional purposes and later as ornaments. Their primary function is to fasten the garment at the waist. In time, these elements of clothing acquired additional functions serving as carrier for guns, tools, food; even keeping and safeguarding valuables such as Money and jewellery. Thus, they have become indispensable accessories. Archeological findings prove that in one form or another, belts have been used in all ancient civilisations beginning with the Sumerians.

This study focuses on the History of belts and sashes as of the prehistoric period. The study also focuses on the uses and functions of belts and sashes in addition to their differing forms in time and their reflections on contemporary fashion in Turkish and Anatolian civilisations as well as in the Roman, Byzantine, and Ottoman Empires, and Central Asian Turkey communities

Key words: Belt, Sash, Roman, Byzantine, Ottoman belts

GİRİŞ

Doğa şartlarından ötürü, insanoğlu öncelikle örtünmüş, sonra giyinmiş ve ardından süslenme gereksinimi duymuştur. Bir kaynakta; “..süs ve süslenme isteği insanlık tarihi kadar eskidir.” denilmektedir. İnsanlar önce kendilerini, sonrasında yaşadıkları çevreyi süslemiştir. Bu olgu mağara

¹ Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, ceyberkol@gmail.com

resimleri ile kanıtlanmaktadır (Yıldırım,2008:265). Giyim şeklini ve türünü doğal koşullar saptasa da inançlar etkisiyle giysiler dar veya bol olarak kullanılmışlardır. Batıl inanışlara yaslı olarak, bedene kötü ruhların girmemesi için bele kemer, kuşak veya uçkurlar ile sıkıca bağlanmıştır (Oğuz,2004:22).

Kemer kullanımı, alt giysi parçasının bele sabitlenmesi amaçlıdır. Güncel modada ise, işlevselliğin yanı sıra, tamamlayıcı görsel unsur olarak da kullanılmaktadır. Tarihsel süreçte giysiyi belde sabitleyen aksesuarlar üç ana başlık altında toplanmaktadır. 1. Kemerler. 2. Kuşaklar. 3. Uçkurlar.

Kemerlerin farklı türleri bulunmaktadır. Bunlar;

-Yönetsel ve varsıl kesimin kullandığı telli kumaşlardan yapılmış ve değerli taşlarla bezenmiş “Murassa” kemerler; - Altın sırma ile işlenmiş kemerler; - Altın ve gümüş tellerle örülmüş “Mücevher” kemerler; - Üzeri altın plakalardan oluşturulan desenlerle süslenmiş kemerler; - Halkın kullandığı deri kemerler; - Askeri amaçlarla kullanılan palaskalar; - Yatırımsal kıymetlerin taşınması amacıyla hazırlanan altın kemerleri olmak üzere çok çeşitlidir (Koçu,1967:156-157).

Kuşaklar, kişinin beline bir veya birkaç kez dolanarak kullanılan geniş enli kumaş parçalarıdır. Anadolu halkının geleneksel olarak kullandığı en önemli aksesuardır. Örneğin Konya’da “işlik” adı verilen üst giysinin, bel kesimine sarılan ince şal kuşak üzerine de şalvarın uçkuru bağlanır (Kılınç-Yıldırım,2008:48-49).

Kuşakların da farklı türleri vardır. Bunlar arasında anılan “Tarabulus” veya “Trablus Kuşak”, üçetek ve önlükten sonra katlanarak bele bağlanan kuşaktır. İpek elyafından iki ucu püsküllü olarak dokunan kuşak; 90x90 cm boyutlarında ve beyaz, siyah ve kahverengi çizgili veya desenli olup; kullanan kişinin belini sıkıca sarmaktadır (Artun, 2008:83). “Gayret Kuşağı” olarak anılan kuşak türü, evlenecek kıza babası tarafından takılan kemerdur. Kemer, deri zemin üzerine, kabaralar ile desenlenmiş, mavi veya kırmızı çuha kaplamalıdır. Kemerin iki ucu, iki toka ile birbirine kancalanmaktadır. “Dolman Toka” adı verilen bu tokalar gümüş, altın yıldız veya tombaktan yapılmışlardır. Evlenecek kıza babası, baba evinden çıkarken “Gayret Kuşağımı takar ve gittiği evde “eline, beline, diline hakim olmasını” öğütler (Artun, 2008:80).

Uçkur, kemerlerin kırsal kullanım şekline verilen addır. Alt giysi parçasının bel bitim noktasında hazırlanan kanal içinden geçirilen, genellikle ince olarak dokuma veya pamuk ipliğinden hazırlanmış kordonlardır. Uçkur yapımında daha kalın ve sağlam kumaşlar kullanılmaktadır. Törenlerde kullanılan uçkurlar ipek elyafından ve sıklıkla dokumadan veya farklı işleme teknikleri ile desenli olarak hazırlanmaktadır. Özellikle uç bölümleri nakışlı veya püsküllüdür.

1.Tarih Öncesi Dönemlerde Kemer Kullanımı

İnsanoğlunun ilk giysisinin beline bağladığı büyük boyutlu yapraklar olduğu bilinmektedir. Bu yapraklar günümüz önlüklerinin görevini yerine getirmiş ve avcı toplayıcı insanların topladıkları malzemeleri içine koyarak mağaralarına taşımalarını sağlamıştır.

Paleolitik Dönem buluntuları arasında yer alan ve M.Ö. 20.000’e tarihlendirilen “Venüs” heykeli ilk kemerli etek olarak kabul edilmektedir. Fransa’da Lespugue’da bulunan figürin, günümüzde Paris Musee de l’Homme’de sergilenmektedir. Bu giysi parçası büyük bir olasılıkla keten elyafından hazırlanan kordonların, yine aynı malzemedeki hazırlanmış kemere monte edilmesiyle oluşturulmuş, “İp Etek” olarak anılmaktadır. (Şekil 1) Benzer bir buluntu Danimarka Egtved kazılarında da elde edilmiş ve M.Ö. 2. binyıla tarihlendirilmiştir (Barber,1990:40). (Şekil 2)

İspanya’da Geç Neolitik Dönem’e (yaklaşık M.Ö. 3. binyıl) ait, Andalusian Mağarası ve Cueva de los Murcielagos’ta altmış gömü alanında gerçekleştirilen kazılarda, yerel halfa otu (esparto grass, bot.stipa tenacissima) ile dokunmuş kemerler bulunduğu bahsedilmektedir (Barber, 1990:144).

Bir diğer dokuma kemer ise; günümüzde Kopenhag National Museum’da sergilenmekte olan, Danimarka Borum Eshoj buluntusudur. Geç 2. binyıla tarihlenen kemerin uç kısımları kloş etek formunda hazırlanmış püskül bölümü ile sonlanmaktadır. Eteğin kemeri ikinci bir bant şeklinde ön bel ortasında düğümlemektedir (Barber, 1990:178-179). (Şekil 3) Bir diğer buluntu ise, Kuzey İrlanda

Armoy'un Antrim ilçesinde Geç Bronz Dönemi'ne (yaklaşık 1. binyıla) tarihlenen, at kılından dokunmuş bir kemerdir. Kuşak bitimleri yine at kılından bükülmüş, yuvarlak boncuk şeklinde minik toplar ile süslenmiştir (Barber, 1990:196). (Şekil 4)

1.1.Sümerlerde kemer kullanımı

Elamın Zağros Dağları'ndan Basra Körfezi'ne indikleri düşünülen insan toplulukları; yerleştikleri ülkenin Akadlar tarafından verilen adı olan Sumer veya Şumer'den yola çıkarak kendilerine Sümerler denilecek olan uygarlığı oluşturdular (Gates, 2015:48). Sümerler yaklaşık M.Ö. 5000-2350 yılları arasında Mezopotamya'da Irak'ın güneyinde yerleşmişlerdir. Erken Sümer'in en başat kenti Uruk'tur (Şenel, 2014:361). Sümer giyim tarzını arkeolojik kazılardan elde edilen stel ve figürinlerden öğrenmekteyiz. Lagaş Devleti'nde bir kasaba olan Telloh'ta bulunan ve günümüzde Louvre Müzesi'nde sergilenen Akbabalar Steli, Lagaş Ensisi Eannatum'un Umma'ya karşı zaferini kutlayan bir rölyefdir (Gates, 2015:81). (Şekil 5-6)

Elde edilen görseller uyarınca ilk dönemde koyun postu, daha sonraki dönemlerde yünlü dokuma etekler giyen Sümerlerin kullandıkları kemeler, içi farklı malzemelerle doldurulmuş silindirik formlardadır. Bazı görsellerde bu kemelerin belin arkasında düğümlenip uçlarının sarkıtılarak kullanıldığı görülmektedir.

1.2.Akadlarda Kemer Kullanımı

Yaklaşık M.Ö. 2350-2150 yıllarında Güney Mezopotamya'da Sümerlerden sonra tarih sahnesine çıkan Akadlara ait Naram-Sin Steli Akad giyim kuşamı hakkında bizlere bilgi vermektedir (Gates, 2015:95). Akadların kemerlerinin silindirik formdan uzaklaşarak kalınlığını kaybettiği; anvelop eteğin taşıyıcısı niteliğinde olduğu görülmektedir. (Şekil 7-8-9)

1.3.Eski Babil Dönemi Kemeri

Güney Mezopotamya'da İkinci Sümer hakimiyeti önemi M.Ö. 18. yüzyılın sonlarında Babil Kralı Hammurabi'nin iktidara gelişi ile sona erdi. Mari Kenti Babil'in en önemli şehri olup saray duvar resimleri arasında en iyi bilineni "Kralın Tahta Çıkışı" betimidir. Babil giysileri konusunda yönlendirici bir diğer kaynak günümüzde Halep Müzesi'nde sergilenmekte olan ve Mari'de bulunan "Vazodan Su Döken Tanrıça" heykelidir. Betimde Babillilerin kemerlerinin göğüs altına doğru yükseldiği ve korsaj niteliği aldığı görülmektedir (Gates, 2015:107-108). (Şekil 10)

1.4.Asurlularda Kemer Kullanımı

Asurlular yaklaşık M.Ö. 1000-612 yılları arasında tarih sahnesinde yer almışlardır. Asurlularda da kemer kullanımı göğüs altı korsaj niteliğindedir. Ancak bunun da üzerine deri olması muhtemel kancalı ve tokalı ince bir kemer daha bağlanmış, kemere taşıyıcı işlevsellik verilmiştir. Betimlerde kılıcın kemere takıldığı görülmektedir. (Şekil 11)

Asurlularda kaya kabartmalarındaki tanrı ve kral betimlerinin av, savaş veya kutsal kişilikleriyle betimleneceklerse farklı türde giydirildiklerini öğrenmekteyiz. II. Asurnasirpal Steli'nde kral dini tören elbisesiyle betimlenmiştir. Belindeki kemere iki hançer bulunmaktadır. Zincirli Steli'nde ise; halat benzeri bir kemer ile betimlenmiştir (Köroğlu-Adalı, 2018:163-174).

1.5.Mısır Uygarlığında Kemer Kullanımı

Mısır Uygarlığında (M.Ö. 5000-332) özellikle kral betimlerinde kemelerin sarkancalı olduğu görülmektedir. Kadın giysisinde beden güzelliğini öne çıkarmak için uçları yere kadar uzanan plise kuşaklar kullanılmıştır. "Narmer *² Paleti Steli"nde kralın sarkancalı kemeri, Karadeniz Bölgesi folklorik giysilerinde bulunan sarkancalara benzemektedir (Bauer, 2015:45). (Şekil 12) (Gates,2012:127)

1.6. Antik Giritlilerde Kemer

Kadında ilk kez dişiliği öne çıkaran ve göğüs dekoltesi kullanan Girit Medeniyeti'nin (M.Ö. 3000-1100) giysilerinin en önemli betimi Knossos Sarayı'ndan elde edilen "Yılanlı Tanrıça" ve "Aslan

²*(Narmer'in anlamı Kızgın Kedi Balığıdır.

Tanrıçası” betimleridir. Geç Minos dönemine ait olan bu giyim tarzı Ege Medeniyeti’nin sonu olan M.Ö. 12. yüzyıla kadar devam etmiştir. Girit’te kemerler metal görüntüsü vermektedir. (Şekil 13) Korsajın üzerinde estetik amaçlı kullanıldığı göze çarpmaktadır. Bir diğer kemer türü ise Sümerlilerin kullandıkları içi dolgulu kemerin iki tur çevrilerek beden önünde kutsal düğüm ile bağlanmış şeklidir. (Şekil 14)

2. Anadolu Medeniyetlerinde Kemer Kullanımı

Mezopotamya’da M.Ö. 4000, Anadolu’da ise M.Ö. 2000’den itibaren ele geçirilen yazılı metinler dönem giyim kuşamı hakkında önemli bilgiler içermektedir. Çivi yazılı bu kaynaklarda farklı giysi türlerinden bahsedilmektedir. Konuya ilişkin bir kaynakta, “..metinlere göre “dört kenarlı yün şal, ölçülerek kesilir”. Bu kesimler arasında “Mezopotamya’da KUSAKALLU, Anadolu’da KURUTAVANT ve HUPİTAUANT tarzı modeller hakkında bilgi bulunmaktadır...” “...Tanrı tasvirli metinlerinde verilen tanımlar, Eski Ön Asya’da her tanrının farklı giysileri olduğunu göstermektedir. Örneğin Şippar Kenti baş tanrısı için “on omuz atkısı, bir bel bağı, bir alın bağı, Şippar Kenti’nin hakiminin kıyafetidir.” “...aşı boyası renginde bir çizim yap, tıpkı beli saran Husannu Kemeri gibi” denilmektedir (Okse,2008:30-31).

2.1. Hititlerde Kemer (M.Ö. 1900-1200)

Hititlerin giyim kuşamları hakkında elimize geçen en önemli kanıtlar M.Ö. 1600’e tarihlendirilen Hitit kabartmalarıdır. Kabartmalarda erkeklerin ceket giydikleri görülmektedir. M.Ö. 1400’lere tarihlenen Anadolu kökenli ilk şalvar da bir Hitit heykeli üzerinde betimlenmiştir. Hititlerde kadın ve erkeklerin bellerinde, Anadolu geleneği olan geniş kuşaklar bulunmaktadır (Türkoğlu, 2008:22-23). Hitit askerleri de kalın kemerler kullanmışlardır (Okse,2008:35). (Şekil 15)

Geç Hitit krallıklarından Milid ve Karkamış Krallıklarının başkentleri olan Malatya ve Karkamış’ta ele geçirilen kabartmalarda M.Ö. 2000’de Anadolu’da Hitit giyim şeklinin devam ettiği ve güneyde yerleşik olan Aramiler ve Asurlular ile gelişen ilişkilerine yastı olarak kılık kıyafette yaşanan etkileşim sonucunda modellerin çeşitlendiği görülmektedir (Okse,2008:32).

Geç Hitit Dönemi’ne tarihlene Maraş mezar taşları ve Karkamış kabartmalarında kemer betimleri yer almakta ve bize aydınlatıcı bilgi kaynağı olmaktadır (Okse,2008:33-34). (Şekil 16)

Torosların yamaçlarında Tuvanuva Kralı Varpalavas’ı bereket tanrısı önünde betimleyen kaya kabartmasında kral, görkemli elbisesi ve belinde kalın kemeri ile tasvir edilmiştir (Okse,2008:34).

Geç Hitit ve Arami Krallıklarında moda olan süslü kral elbiselerinin üzerinde yer alan şalın da bir kemer ile tutturulduğu göze çarpar (Okse,2008:34-35).

2.2.Urartularda kemer

Urartular (M.Ö. 860-580), merkezleri Tuşba yani günümüzün Van ili olmak üzere kuzey ve güneydoğuya doğru genişleyen bir bölgede yaşıyorlardı. Asur ve Hitit etkisinde kalmış bu topluluk maden işleme sanatında çok ilerlemişlerdi. Urartu betimlerinde korsaj kemerin yanı sıra kalın metal kemerler kullandıkları görülmektedir. Metal kemerlerin üzerinde işçilikli desenler yer almakta, bu betimlerin konusunu yaşamdan sahneler oluşturmaktadır. (Şekil 17-18-19)

2.3.Friglerde kemer

Anadolu’da Ankara, Eskişehir ve Balıkesir bölgesinde yaşamış olan Friglerin (M.Ö. 750-300) özgün giyim tarzları vardı. Polos adı verilen yüksek başlıklarının üzerinde yer alan uzun başörtüleri, bellerindeki kemer içinden geçirilerek eteklere doğru uzanmaktadır. Bu tarz Anadolu’da günümüze dek kullanılagelmiştir (Türkoğlu,2008:23). Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi ve Eskişehir Eti Arkeoloji Müzesi’nde bulunan metal kemerler çok ince işçilikli ve estetik tasarımıyla Frig giyim kültürünü yansıtmaktadır. (Şekil, 20-21-22)

2.4.Antik Yunan’da Kemer (M.Ö. 2000-150)

Hemen her toplum gibi Yunan halkı da; Hellas köylüleri, Aka ve Dor çobanları olmak üzere, farklı etnik ögelerden oluşmuştur. Dolayısıyla farklı bölge ve coğrafi koşullardan gelen bu insanlar giyim

kuşam konusunda birbirlerini etkilemişlerdir. Klasik Yunan giysisini oluşturan asal parça “chiton” khitondur. Yapıldıkları malzeme uyarınca kitonların, Dorik ve İyonik olmak üzere iki türü olduğu bilinmektedir. Her iki cins tarafından giyilen bu tunik, birbirine tutturulmuş iki büyük dikdörtgen parçadan oluşmakta ve toplumun farklı kesimlerinde sosyal statü uyarınca, boylar kısalmakta veya uzamaktaydı. Kitonlar bel veya basen üzerinde ince bir kemer ile vücuda oturtulmaktaydı. Bu kemerler genellikle kumaş veya ucu püsküllerle süslenmiş kordonlardı. (Şekil, 23) İyonik Kiton giyen atlet kadın betimi, “Hellenistik Dönem, Versailles Artemis”i olarak adlandırılmakta ve günümüzde Louvre Müzesi’nde sergilenmektedir. Kadın sporcunun belindeki kemer, çağdaş dönemlerde kullanılan bükülmüş bir kumaş şal niteliindedir. (Şekil 24) Bir klasik haline gelen bu kemer “Artemis Succintasi” olarak adlandırılmaktadır. Yunan kitonunda iki ayrı kemer kullanılmak kaydı ile, zaman içinde farklı modeller oluşturulmuştur bu kemerlerden biri belde diğeri basen üzerinden bağlanmakta ve “ikili bluzan” bir model oluşturulmaktaydı.(Şekil 25) İyonik kitonlarda ense ve kol altlarından çapraz olarak geçirilen kordon kemerler ile, yeni bir model daha oluşturulmuştur. Bizans Döneminde “beden takıları” olarak anılacak bu kemerler günümüzde de kullanılmaktadır. (Şekil 26)

En belirgin kemer örnekleri Yunan askerleri üzerinde görülmektedir. Bu kemerler deri veya metalden yapılan kalın kemerler olup, askeri malzemelerin taşıyıcı işlevselliğini göstermektedir.

Helenistik dönemde Yunan kostümleri en görkemli tarzına ulaşmış ve değerli dokuma ve nakışlarla süslenmiş kemerler elbiseler göğüs altına bağlanmışlardır.

2.5. Roma’da Kemer Kullanımı

Roma Uygarlığı (M.Ö. 753- M.S. 500) Tiber Nehri kıyısında Neolitik kültürlü yerli halklar üzerine gelen göçebe çoban İtalyan halk ve Etrüsk kabilelerinin M.Ö. 12. yüzyılda birbirlerine entegre olmaları ile oluşmuştur. Roma tarihi, Krallık, Cumhuriyet ve İmparatorluk olmak üzere üç ana bölüme ayrılmıştır. Yunan kültüründen etkilenen Antik Roma’da giysinin temel öğeleri Yunan kültüründen etkilenerek tasarlanmış ve pililer ve drapeler ile zenginleştirilmiştir. Yunan Himasyonu, Etrüsk Tabennasi’nden etkilenilerek oluşturulan Roma Toga’sı M.Ö. 6. yüzyıldan başlayarak her iki cins tarafından, önce peştemalin daha sonra tuniğin yerine giyilen asal kıyafettir. Zaman içinde farklılaşan ve farklı isimlerle anılan toga modellerinde toganın bir ucu kemer niteliğinde kullanılmış ve bele sarılarak kullanılmıştır. (Şekil 27)

Romalıların kemerleri, “fascia pectoralis”³ olarak adlandırılan; kumaş, deri, metal, bant ve kurdelelerden oluşmaktadır (Yıldırım,2009:197). Romalı kadınlar stola adı verilen tuniklerinin göğüs altında “cingulum” veya “succinta” adı verdikleri süslü kemerleri ve “strophium adı verilen göğüs korsajı kullanmışlardır (Pendergast-Pendergast:2004:120-129).

Sivil giyimde giysinin altında kalan kemerler asker giysilerinde yoğunlukla kullanılmıştır. Deri oymak ve metal sanatının en önemli örnekleri asker kemerleridir. Askeri kemerler göğüs zırhlarının bir parçası olarak mide koruyucu parçanın monte edildiği iki kemerden oluşmaktaydı. (Şekil 28-29)

2.6. Bizans İmparatorluğu’nda Kemer

Roma İmparatorluğunun parçalanmasıyla doğuda kalan bölüm daha sonra batılılar tarafından Bizans olarak adlandırılmıştır. (M.S. 330-M.S. 1453) Bizans ya da Doğu Roma İmparatorluğu Ortaçağ boyunca modanın merkezi olmuştur. Bizanslılar, Yunan ve Roma etkilerinin, Asya ve Doğu’ya özgü zenginliklerle yoğrulduğu bir stil yaratmıştır. Bu tarz zaman içinde Ortaçağ ve Rönesans kılık kıyafet gustosunu etkilemişlerdir. Bizans’ın ana giysi kalıbı T şeklinde tuniklerdir. Tüm sadeliğine rağmen doğu görkemi giysilere işleme, nakış olarak yansıtılmıştır. Toga Antik Roma vatandaşlarının Etrüsk giysisi Trabea’dan esinlenerek hazırlanmış bir pelerindir ve toganın altına giyilen tuniğin belinde şık bir kemer kullanılmaktadır. (Şekil 30)

Kadın giysileri arasında en revaçta olan stoladır. Stolaların göğüs altında ve bellerinde boncuklar, nakışlar ile süslenmiş kemerler kullanılmıştır. (Şekil 31) Stolaların göğüs altına sarılan kuşak/kemerlerin arka kısmına eklenen “İnstita” adı verilen süslü bir parça, giysinin arka kısmından

³ “göğüs sargısı” çev. Ceyhan Berkol

kuyruk şeklinde kemerden aşağıya doğru sarkıtılmaktaydı. Varsıl kesim Stolarlarının üzerine bağlanan kemerler arasında ipek elyaftan makrame tekniği ile düğümlemiş modeller de bulunmaktadır. Sık kullanılan modeller arasında, kadife veya ipekli kumaştan hazırlanmış fiyonk kemerler de bulunmaktadır. Gelinlerin beline takılan kemerlere “cingulum” adı verilmektedir. Evlilikte bağlılığın simgesi olarak dişi koyun yününden dokunan bu kemer, çiftin birbirinden ayrılmamasını simgelemek üzere Herakles Düğümü ile bağlanmaktadır.

Bizans İmparatorluğu’nda halk Roma etkisi taşıyan giysiler kullanmışlardır. Altlarında çorap tarzı tayt, üzerine uzun kollu genellikle pamuklu veya keten dokuma tunik, bu tuniğin üzerine de Dalmatica adı verilen geniş kollu ve uzun bir tunik giyerlerdi. Bu tunikler kalın kemerler ile vücuda oturtulmaktaydı. İşçiler ve çiftçiler kemerlerini işlevsel kullanmaktaydılar ve kemerlerine yiyecek çantalarını ve mesleklerine bağlı olarak aletlerini asmaktaydılar.

Bizans askerlerinin giysisinde de estetik arayışlar söz konusudur. Deri ve metallere hazırlanan Bizans askerlerinin zırhlarında Roma esintileri görülmesine rağmen, özellikle kemerlerinde işçilik ve işlevsellikleri artmış, askeri savaş giysilerinde görkem ön plana çıkarılmıştır.

2.7. Anadolu Selçukluları’nda Kemer

Eski Türkler olarak adlandırdığımız bozkır insanları İskitlerden başlamak kaydıyla geleneksel Türk giyim kuşamında ana unsur, at binen ve savaşan topluluklar oldukları için pantolon, kısmen şalvar, önden açık, kısa veya uzun tunik ve kaftandan oluşmaktadır. Eski Türklerde düğme kullanımının yaygın olmasına rağmen kemer bu giysilerin vazgeçilmez işlevsel aksesuarıdır. Kemerin giyside hareket serbestliği sağlama işlevinin yanı sıra, rütbe, sosyal statü göstergesi olarak simgeselliği söz konusudur. Kurganlardan elde edilen giysilerin bellerine ok sadağı, kılıç gibi savaş aletlerinin asıldığından bahsedilmektedir. Hun kurganlarından Issık Göl yakınlarındaki Esik Çayı kenarında bulunan genç prensin giysilerinden ötürü “Altın Adam” olarak anıldığı bilinmektedir. Belindeki kemerin deri üzerine monte edilmiş altın plakalarında desenleri bulunmaktadır. Bu kemerler üzerindeki plakaların sayıları, şekilleri ve diziliş şekline, kullanan kişinin hangi boya ait olduğu, rütbesi anlaşılmaktadır. Hunların bir kolu olan Sarmatlara ait İkinci Altın Adam buluntusunun kemerinin üzerinde “dört kollu Hun Gülü” diye adlandırılan motiflerin bulunduğundan bahsedilmektedir (Salman,2013:35-109).

Hun kılık kıyafetinde İskit etkisini görmek mümkündür. Bu devletler yakın coğrafyaları, benzer iklim koşulları ve benzer inanışlarından ötürü giysilerinde çok kısıtlı farklılıklar uygulamışlardır. Örneğin Göktürklerde düz kemerler yerini rütbe göstergesi olan sarkancalı “kurşak” adı verilen kemerlere bırakmıştır. Ayrıca kemerlerine “taga” adı verilen çok amaçlı kullanımı olan torbalar asmışlardır (Salman,2013:128-155).

Uygurlar, Karahanlılar ve Gaznelilerin de kemerleri sarkancalıdır. Eski Türklerin kılık kıyafetleri Büyük Selçuklulara, Anadolu Selçuklularına, Osmanlıya değin pek az değişikliklerle devam etmiş ve günümüz Anadolu kırsal kesiminde geleneksel olarak kullanılmaktadır. Anadolu Selçukluları (1077-1308) da anılan Türk Devletleri kıyafetlerinin yanı sıra kemerleri kullanmaya devam etmişlerdir. Kadınlar genellikle kuşak ve kemer kullanırken, erkekler yoğunlukla tokalı kemerler kullanmışlardır. (Şekil 32-33) Varka ve Gülşah betimlerinde Anadolu Selçuklu kılık kıyafetlerinin ayrıntıları izlenebilmektedir. Gülşah’ın betimlerinde uçları sarkan bazen ince bazen biraz daha kalınca kemer görülmektedir (Oğuz, 2004:477).

Selçuklu Hükümdarları özel ve resmi törenler dışında kendi milli giysileri olan Oğuz kıyafetlerini tercih etmekteydiler (Bakır, 2005:383).

Osmanlı İmparatorluğu Kemer Kullanımı

1299-1453 yılları arasında hüküm süren Osmanlı Hükümdarları ve Osmanlı halkının giyim-kuşamı, uzun entariler ve kaftanları ile Orta Asya ve Anadolu giyim geleneklerinin bir devamı niteliğindedir. Orta Asya kılık kıyafeti, Anadolu’ya göçler sürecinde geçilen bölgelerdeki toplumların yerel giysileriyle etkileşerek çeşitlenmiştir. Osmanlı Devleti’nde pantolonun bel kısmının üzerine altın veya

gümüş işlemeli bir ipek kuşak sarılır, kuşağın yanlarına birer mendil ve tütün kesesi sallanır, kuşağın altına da para kesesi saklanırdı (Tez, 2008: 243).

Öncelikle tek olarak giyilen uzun entariler ve kaftanlar, daha sonraki dönemlerde birden fazla olarak üst üste giyilmiştir. Günümüzde Anadolu'nun kırsal kesimlerinde üst üste elbise, gömlek, hırka ve yelek giyilmektedir. Selçuklularda giyilen entarilerin ön etekleri beldeki kemer veya kuşağa takılmaktaydı. Türklerde bu gelenek devam etmiş ve batıya ilerlediklerinde o toplumların da giysilerinde bu davranışı sergiledikleri görülmüştür. Osmanlı sarayında, saray çalışanlarının, cariyelerin üçeteklerinin uç kısımlarını, bellerindeki kuşak veya kemerlere taktıkları yabancı ressamın tablolarında görülmektedir (Görünür, 2010:11-12).

Kemer ve kuşak kullanımı her iki cinste de giysilerin en önemli aksesuarıydı. Sadece kadınlar değil, erkekler de süslü kemerler kullanmaktaydı. Özellikle saray görevlileri ve askerler için süslü kuşak ve kemer ile üniformalarını tamamlamaktaydılar. (Şekil 34) 16. yüzyılda Yeniçerilerin kemerleri çok görkemliydi ve tören kıyafetlerinde kullandıkları kemerlerinden dizlerine doğru kolye formunda üç sıra boncuk sarkardı. Bu moda daha sonra kadınların kullandıkları kemerlerde görülmeye başlandı (Işın, 2014:32). (Şekil 35) Ressam Van Loo'nun "Sultana Hizmet Eden Haremağaları" adlı tablosunda (1772-1773) sultanın çift tokalı altın kemerinin üzerinde inci dizileri görülmektedir (Sancar, 2009:241).

16. yüzyılda kadınlar bellerine kadar düğmeli belden aşağısı açık bırakılmış entariler giyerlerdi. Bellerine kuşaklar sarar, entarinin uçlarını ön açıklığından dizlerine doğru sarkıtırlardı. 17. yüzyılda bu kuşaklar altın veya gümüş süslemeli olarak kullanıldılar. Osmanlı'nın ilk dönemlerinde sade olan kemerler ve kemer tokaları, Balkanlar ve İran gibi komşu ülkelerden getirtilen kuyum ustaları ve Ermeni ustalar tarafından kakma, çalma, oyma, savat, telkari, hasır, mihlama gibi tekniklerle mücevher haline getirildi (Tez, 2008:250-256) (Peltre, 2010:18-19). (Şekil 36-37) Kuzeyli bir ressam tarafından yapılan tabloda 17. yüzyılda saraylı bir kadının belinde altın olması muhtemel, kalın ve üzeri desenli bir kemer görülmektedir (Görünür, 2010:18-19).

18. yüzyıl başlarından itibaren Lale Devri (1718-1730) (Tez, 2008:243) olarak tanımlanan dönemde değerli metaller veya kumaş üzerine farklı tekniklerle yapılmış nakışlar işlenerek ve kıymetli taşlarla süslenmiş tokalarla bağlanan kemerler kullanılmıştır. Levni ve Abdullah Buhari'nin minyatürlerinde bu kemerler ayrıntılı bir şekilde betimlenmiştir (Görünür, 2010:16-17). Bu mücevher kemerlerin üzerinde taşlarla zenginleştirilmiş gümüş plakalar bulunurdu (Tez, 2008:20). (Şekil 38-39-40) Lady Montagu 1717 yılında kız kardeşine Edirne'den gönderdiği bir mektubunda kendisine Osmanlı geleneğine göre hazırlanan kıyafetin belinde "...dört parmak genişliğinde mücevherli bir tokası olan kemer.."den bahsetmektedir (Görünür, 2010:20).

Varsıl Osmanlı kadınları süslerine çok düşküdüler ve evlerindeyken bile bellerine kaşmir şallar sararlardı (Pardoe,1997:54).

Sonuç

Tarih öncesi dönemlerde, çeşitli etkenlere bağlı olarak keşfedilen giysi parçaları ve aksesuarları, kostüm ve moda tarihinde küçük farklılıklar uygulanarak yeniden gündeme getirilmişlerdir.

Çalışmada anılan tüm uygarlıkların kemer ve kuşakları zaman içinde neredeyse, tarihsel süreçteki ilk halleriyle kullanılmışlardır. Antik toplumların giyim kültürünün yönlendiricisi doğa koşulları ve çevrelerinde gördükleri hayvanların doğası iken; günümüzde modacıların asal yönlendiricisi ve esin kaynağı geçmiş uygarlıklarda kullanılmış olan giysi ve aksesuarlarıdır. Günümüzde moda adına yapılmakta olan sadece, bu parçaları farklı kesim ve modeller üzerinde bir araya getirmektir.

M.S. 1050-1200 yılları arasında yer ala Romanesk Dönem'de erkekler "zimarra" adı verilen tuniklerinin üzerinde metal kabartma tokalı deri kemerler kullanmışlardır. Doğu modası olan geniş kollu elbiseler "bilaud" olarak anılmış ve kadınlar bu elbiselerinin bellerinde ve kalçalarında iki tur çevirerek önde bağlanan kemerler kullanmışlardır. Aynı tür kemerleri erkekler, bedenlerini saran kıyafetleri üzerine takmışlardır. Özellikle İskoçya'da kilt eteklerinin bellerine taktıkları ve üzerinde

bıçak taşıma briti olan deri kemerlere, keçi derisinden yapılmış, ön kısmında minik bir cebi bulunan, üzeri kısmen kürk kaplı çantaları zincirler ile monte etmişler ve eteklerinin ön kısmında taşımışlardır. Bu para keseleri, sadaka toplamak amacıyla Haçlılar tarafından “aumaniere” adı altında kullanılmıştır. Kadınların kullandıkları para keselerini adı “scarcella” idi.

Gotik Dönem’de (1250-1500) kadınlar dar ceketler, erkekler dar yelekler giyerlerdi. Bu kıyafetlerin bellerinde kakmalı gümüş kemerler bulunurdu. Kadınlar uzun, kuyruklu ve bol abiye giysilerini kalçalarına taktıkları süslü kemerleri ile bedenlerine oturturlardı. Kullanılan bir diğer model, yaka açıklığı bele kadar V şeklinde inen elbiselerdi. Yaka açıklığının bittiği bel çizgisinde kalın ve süslü bir kemer bulunurdu.

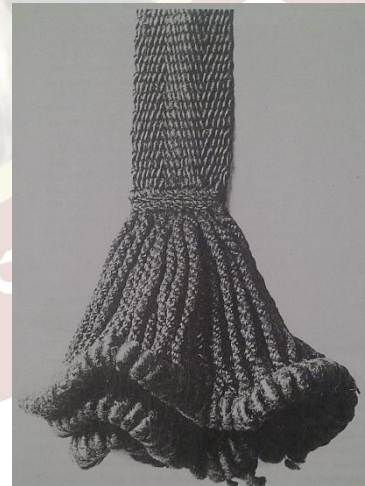
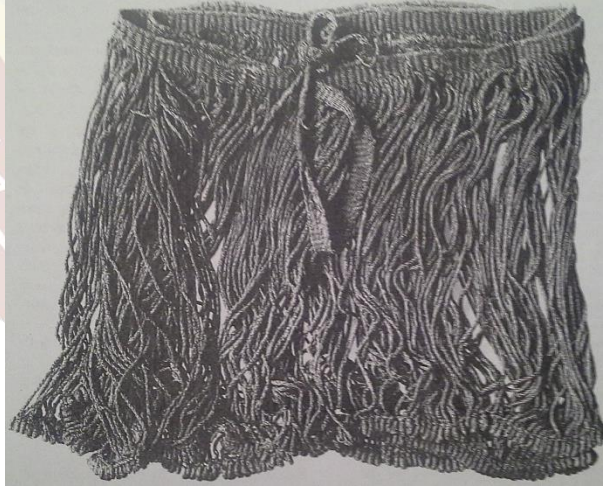
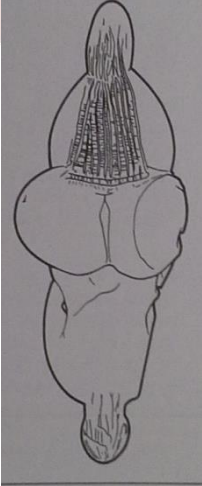
Rönesans Dönemi’nde (15.-16. yüzyıl) kişisel beğeni söz konusu olmuş ve kadınlar dişiliklerini sergilemeyi seçmişlerdir. Üst bedenler dar ve ön robaları V binişli olarak kalça hizalarına kadar sivrilerek uzamıştır. Bu elbiselerin bel hattına bir kolye gibi oturan ve pandantifli bölümü aşağıya doğru sarkan, mücevher kemerler kullanılmıştır. Bu kemerlerin üzerine deriden yapılmış, parfümlü eldivenler, din kitapları, tesbih, anahtar ve parfüm topları asılmıştır.

Düzgün olmayan (amorf) inci anlamına gelen Barok Dönem’de (1580-1750), önce doğu ve Pers stili gündeme gelmiş ve düğme kullanımı öne çıkmıştı. Farklı materyallerden yapılan mücevher düğme kullanımı, varsıl kesimin kemer kullanımını kısıtlamıştır. Yine de pantolonların bellerinde kullanılan kemerlerde ve tokalarında altın ve gümüş gibi değerli madenlere yer verilmiştir.

18. yüzyıla tarihlenen Rokoko Dönemi’nde arkeoloji bilimi doğmuş ve eski kültürlerin moda anlayışından etkilenilmiştir. Öncelikle kostümlerin üzerinde “apron” adı verilen çok süslü, dantel veya ipek iplikle işlemeli önlükler moda olmuştur. Abiye elbiselerin bellerindeki kemerlere monte edilen içi su dolu şişelere koyulan canlı çiçekler balo kıyafetlerinin önemli bir aksesuarı olmuştur. Kadın elbiselerinde göğüs altına doğru yükselen geniş ve drapeli ipekli kumaştan yapılmış kemerler kullanılmıştır.

19. yüzyılın en önemli modası göğüs altından bağlanan kemer ve şeritlerdir. Bu dönemde dış giyimde kürk kullanımı gündeme geldiği için kemerler kullanılmamışlardır. 19. yüzyıl modalarında, kemerlerin tarihsel süreçteki modellerine sadık kalmak kaydıyla şekil değiştirerek günümüze dek kullanılmaya devam edilmektedir.

Şekiller

Şekil 1: Paleolitik “Venüs” Barber, 1940:40

Şekil 2: İp Etek, Barber 1990:181

Şekil 3: Dokuma Kemer, Barber 1990:179

Şekil 4: Siyah at kılı kemer, Barber 1990:196

Şekil 5: Akbabalar Steli'nin arka yüzü, Gates 2015:83

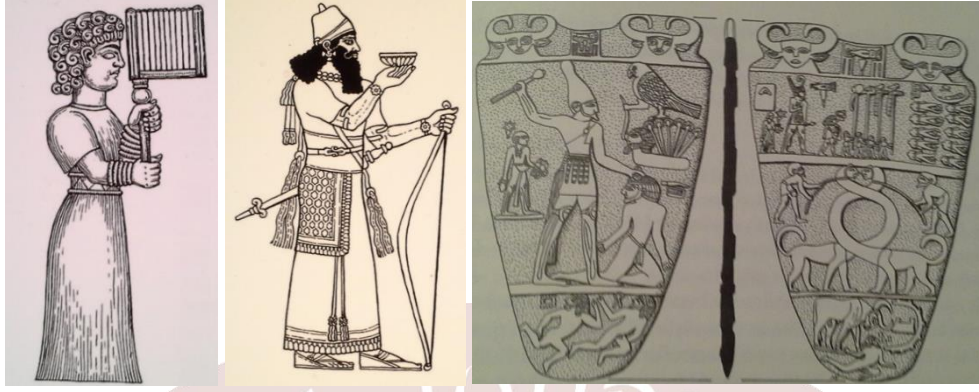
Şekil 6: Sümer giysileri, Houston 2002:188-191

Şekil 7: Naram-Sin Steli, Gates 2015:95

Şekil 8: Naram-Sin detay, Houston 2002:198

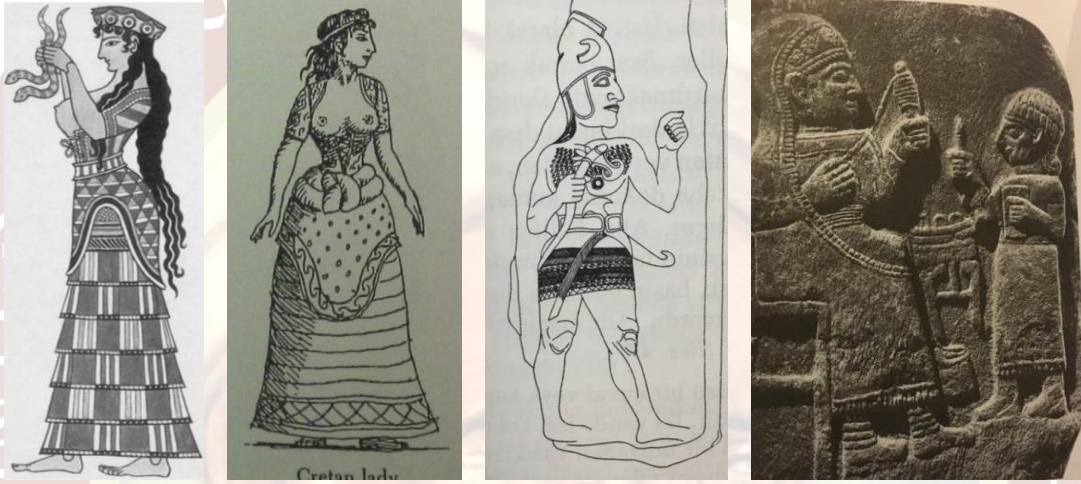
Şekil 9: Ur Nammu Steli, Gates 2015:101

Şekil 10: Babil giysisi, Houston 2002:225

Şekil 11: Asur giysisi, Houston 2002:234

Şekil 12: Narmer Paleti'nin ön yüzü, kesiti ve arka yüzü, Gates 2015:127

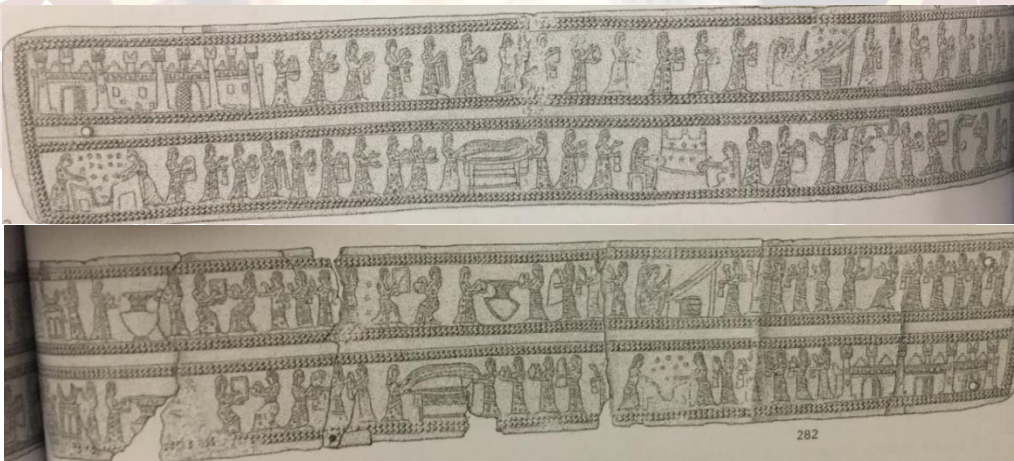

Şekil 13: Girit giysisi, Houston 2003:3

Şekil 14: Girit Giysisi, Houston 2003:34

Şekil 15: Asker kıyafeti MÖ 14. yy., Akurgal 1995:36b

Şekil 16: Maraş Steli, Darga 2013:228

Şekil 17-18: Kemer üzerinde iki şerit halinde düzenlenmiş kompozisyonda olasılıkla bir düğün-ziyafet sahnesi betimlenmiştir. Darga 2013:248-249

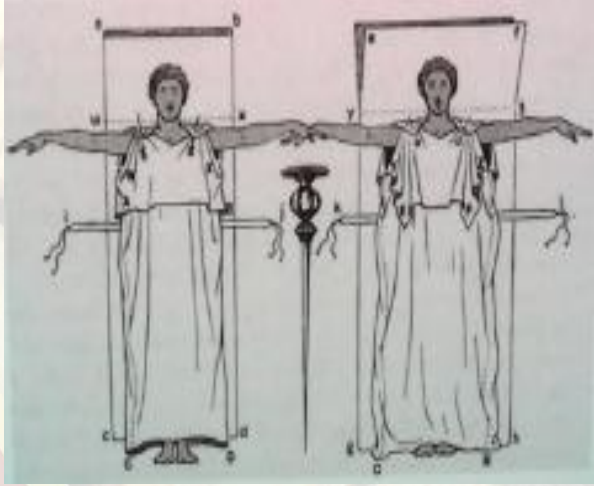

Şekil 19: Urartu Tanrısı MÖ 7. Yüzyıl , Türkoğlu, 2002:47

Şekil 20: Tunç kemer, Ankara Anadolu Medeniyetler Müzesi, Vassileva 2012:324

Şekil 21: Tunç kemer parçası, Eskişehir Eti Arkeoloji Müzesi, Vassileva, 2012:326

Şekil 22: Fildişi Kibele heykelciği, MÖ 7. yüzyıl başı, Türkoğlu, 2002:53

Şekil 23: Kiton, Houston, 2003:89

Şekil 24: Atlet Kadın, Houston 2003:102

Şekil 25: Dorik İonik karışım Khiton, Houston 2003:107

Şekil 26: Çapraz bağlamalı İonik Khiton, Houston 2003:111

Şekil 18: Kemere dönüşen toga, Houston 2003:171

Şekil 28: Asker kıyafeti, Houston 2003:196

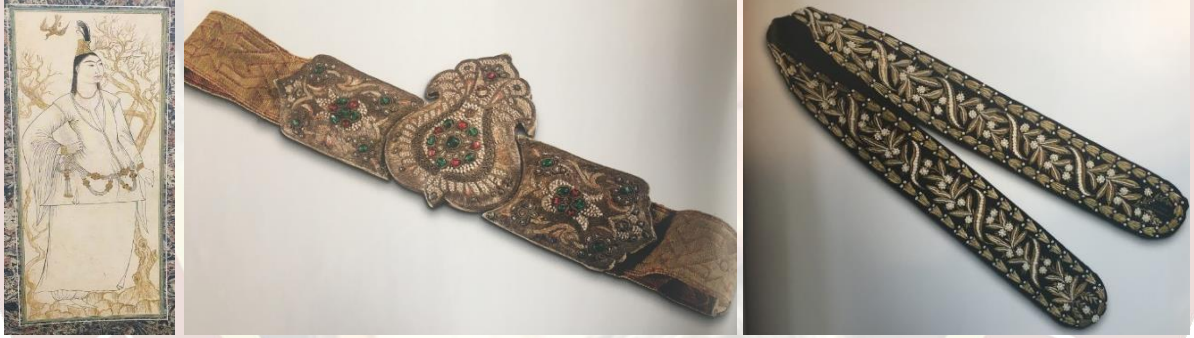
Şekil 29: Asker kıyafeti, Houston 2003:198

Şekil 30: Toga, Çizim Berkol C.

Şekil 31: Stola, Çizim Berkol C.

Şekil 32-33: Anadolu Selçuklu kıyafetleri, Salman, 2013: 380

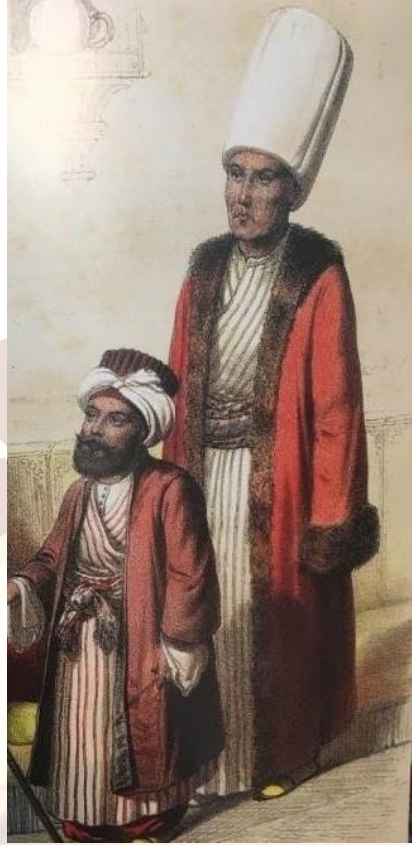
Şekil 34: Genç kadın, 16. yüzyıl sonu 17. yüzyıl başı, TSM (Ortaylı, 2012:109)

Şekil 35: Osmanlı kemerleri, Ortaylı 2012:112

Şekil 36: Osmanlı kemerleri, Ortaylı 2012:113

Şekil 37-38-39: 19. yy sonu kemer örnekleri, Sadberk Hanım Müzesi, Görünür 2010: 166-167

Şekil 36: Darüsaade Ağası, Ortaylı 2012:101

KAYNAKLAR

- Abdülhalik, B. (2005). “Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayi, Giyim-Kuşam Ve Moda” Bizim Büro Basımevi. Ankara.
- Alaeddin, Ş.(2014).“Kemirgenlerden Sürüngenlere, İnsanlık Tarihi”, İmge Kitabevi.
- Aslı, S., “Osmanlı Kadını Efsane Gerçek”, Kaynak Yayınları, İstanbul 2009.
- Barber E.J.W. (1990). “Prehistoric Textiles”, Princeton University Press, United States Of America.
- Bauer, S. W. (2015). “Antik Dünya” , Alfa Yayınları. İstanbul.
- Burhan, O. (2004). “Türkiye Halkının Kültür Kökenleri 4”, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yayınları 17, İstanbul.
- Charles, G. (2015). “Antik Kentler, Antik Yakındoğu, Mısır, Yunan Ve Roma’da Kentsel Yaşamın Arkeolojisi”, Koç Üniversitesi Yayınları 67, İstanbul.
- Christine, P. (2015). “Osmanlıdan Cumhuriyet’e Kadınlar” Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Ekrem, A., (1995), “Hatti Ve Hitit Uygarlığı”, Yaşar Eğitim Ve Kültür Vakfı, İzmir.
- Erman, A. (2008). “Adana Ve Osmaniye Halk Kültüründe Giyim-Kuşam Geleneği”, Halk Kültüründe Giyim-Kuşam Süslenme, Uluslararası Sempozyumu Bildirileri, Ed. M. Tekin Koçkar, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları No. 146. Eskişehir, 2008.
- Ertuğrul A., - İrfan O. (1994). “Kral Midas’ın Ülkesi Frigya”, Esbank Kültür Yayınları 4.
- Fikri, S.(2013). “Başlangıcından Anadolu Selçuklularının Sonuna Kadar Türklerde Kıyafet Biçimleri”, Zafer Ofset Matbaacılık, Erzurum.
- İlber, O. (2012). “Topkapı Sarayı Harem-İ Hümayunu Padişahın Evi Harem” T.C. Kültür Bakanlığı, İstanbul.
- Kazım, Y. (2008). “Süslenmenin Felsefi Temelleri, Niçin Süsleniyoruz?” Halk Kültüründe Giyim-Kuşam Süslenme, Uluslararası Sempozyumu Bildirileri, Ed. M. Tekin Koçkar, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları No. 146. Eskişehir.
- Kemalettin K., - Selim Ferruh, A. (2018). “Assurlular” “Anadolu’daki Yeni Assur Dönemi Stelleri Ve Kaya Kabartmaları”, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Kerem, I. (2014). “İstanbul’da Gündelik Hayat”, Yapı Kredi Yayınları İstanbul.
- Lale, G. (2010). “Osmanlı İmparatorluğu’nun Son Döneminden Kadın Giysileri”, Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi, İstanbul.
- Mary, G. H. (2002). Ancient Egyptian, Mesopotamian & Persian Costume, Dover Publications Inc., Mineola, Newyork.
- Mary, G. H. (2003). Ancient Greek, Roman & Byzantine Costume, Dover Publications Inc., Mineola, Newyork.
- Mühibbe, D. (2011). “Anadolu’da Kadın”, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Nurgül, K., Fatma, Y. (2008). “Geleneksel Konya Giyiminde Şalvar Ve İşlikler”, Halk Kültüründe Giyim-Kuşam Süslenme, Uluslararası Sempozyumu Bildirileri, Ed. M. Tekin Koçkar, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları No. 146. Eskişehir.
- Reşat, E.K. (1967).“Türk Giyim Kuşam Ve Süslenme Sözlüğü”, Doğan Kitap, İstanbul.
- Sara, P., - Tom, P. (2004). “Fashion Costume And Culture” Vol 2. Uxl Thomson Gale New York-Usa.
- Tacıser, S.T. – Hakan, S. (2012). “Frigler Midasın Ülkesinde Anıtların Gölgesinde” Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Türkoğlu, S. (2008). “Halk Kültüründe Giyim Kuşam Süslenme” Halk Kültüründe Giyim-Kuşam Ve Süslenme, Uluslararası Sempozyumu Bildirileri, Ed. M. Tekin Koçkar, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları No. 146. Eskişehir,
- Türkoğlu, S. (2002). “Tarih Boyunca Anadolu’da Giyim Kuşam”, Atılım Kağıt Ürünleri, İstanbul
- Ülfet, Y. (2009). “Antik Dönemde Kadın Ve Süslenme” Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Ana Bilim Dalı, Klasik Arkeoloji Programı YI Tezi. İzmir,
- Zeki, T. (2008). “Tekstil Ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi”, Doruk Yayınları, İstanbul